

Pavel Materna: Je pojem objektivní entita?

Odpověď Ladislavu Hejdánkovi

V *Reflexi 12* jsem si přečetl kritické poznámky Ladislava Hejdánka k mé stati *Pojem jako logický objekt*. Svým způsobem jsem za tyto poznámky vděčný, protože i když nezměnily nic na mé koncepci, přece mě donutily, abych některá tvrzení podrobněji rozvedl, resp. vysvětlil. Chtěl bych se zde vyslovit ke třem problémům. K otázce „objektovosti“, k povaze filozofické logiky a konečně ke klíčové otázce objektivnosti pojmu.

1. Pokud jde o to, zda pojem je „logický objekt“, připouštím, že jsem přispěl svou stručnou formulací k vytvoření pseudoproblému. Výrazem *logický objekt* jsem nemyslel nic jiného než *téma, o kterém může kompetentně jednat logika*. Nešlo mi tedy vůbec o jakési striktní filozofické použití tohoto výrazu. Právě tak bych mohl říci, že např. žirafy nebo dědičnost jsou biologické objekty. Všechny Hejdánkovy úvahy na téma *co je objekt* bych tedy touto poznámkou mohl odbýt, kdyby nebylo toho, že jsem v článku jedním dechem použil výrazu *objekt* v jiném, již profesnějším smyslu: když totiž říkám (zhruba), že pojem má identifikovat objekty, že pojem je (velice zhruba) identifikační procedura. Zde nevidím zvláštní rozpor mezi svým pojetím a mezi Hejdánkovou formulací:

Pojem a pojmovost nám totiž teprve umožňují, abychom něco jakožto objekt chápali, pojímali.

Jistě, pojem právě jakožto „identifikační procedura“ umožňuje vyčlenit určitý „objekt“ z „nerozčleněné“ reality. Hejdánek ovšem před tím projevuje obavu, zda nedojde k jakémusi nekonečnému regresu: jestliže pojem identifikuje objekt a jestliže zároveň pro analýzu pojmů potřebujeme jiné pojmy, vzhledem k nimž se původní pojmy stávají (identifikovanými) objekty, nedojdeme k beznadějně nekonečné hierarchii střídání pojmů a objektů? Tato obava je bezpředmětná. Abstraktně můžeme takovou nekonečnou hierarchii předpokládat (jako předpokládáme nekonečnou hierarchii množin apod.), ale metodologicky to nic neznamená: vždyť se můžeme na určité úrovni („metaúrovni“) zastavit. Ostatně analogických případů je mnoho; také výroky, resp. propozice jsou předmětem zkoumání a analýz, a vědomí toho, že tato zkoumání jsou prováděna opět pomocí výroků, resp. propozic, nás jistě od této činnosti neodradí.

Mám dílčí poznámku k Hejdánkově úvaze, že:

Mezi objektem „logickým“ a „filosofickým“ není žádný rozdíl, pokud logiku chápeme jako disciplínu vskutku filosofickou.

Využijeme-li podstatné neurčitosti výrazu „vskutku filosofická disciplína“, můžeme říci, že tato úvaha není logická: zoologie je „vskutku

biologická“ disciplína, ale biologický objekt není týž jako zoologický objekt.

Touto poznámkou se dostáváme k druhému bodu.

2. Filozofická logika *byla* ovšem řádně ustavena – o tom svědčí časopisy jako *Journal of Philosophical Logic*, kompendia jako *Handbook of Philosophical Logic* apod. Otázka – Hejdánková otázka – zní: byla ustavena jako *filosofická* disciplína?

Filozofická logika má své metody, které využívají aparátu matematické logiky, a aplikuje tyto racionálně kontrolovatelné metody na řešení dobře formulovaných problémů, které jednak byly vždy doménou logiky, jednak byly předmětem zájmu filozofie. Zpětně pak napomáhá dobrému vyjádření těchto problémů. V každém případě však filozofická logika *nepřestává být logikou*. Pokud je nějaký filozofický problém řešitelný metodami filozofické logiky, znamená to vlastně, že šlo o *logický*, byť i filozofickým jazykem vyjádřený problém. Filozofická logika však nemůže být „celou filozofií“, alespoň v tom případě, existují-li filozofické problémy neřešitelné logikou. Je-li obrat „být celou filozofií“ míněn nějak jinak, musel by být jasně, srozumitelně vysvětlen. Je-li činnost filozofické logiky službou LOGU, nedovedu posoudit; je to problém pro filozofy. Ti ovšem v případě příslušné „expertízy“ musí vycházet z toho, co filozofická logika opravdu *je*; již v minulých letech jsme zažili, že nám „dialektičtí logikové“ říkali, co máme jako logikové dělat – na činnosti logiků to ovšem nezměnilo ani chlup.

3. (Objektivnost pojmu.)

a) Jaký je vztah mezi pojmem v mé explikaci a brentanovsko-husserlovským „intencionálním objektem“? Jde ovšem o nezávislé kategorie. Abychom pochopili jisté souvislosti, museli bychom ovšem vyložit daleko konkrétněji a náročněji podstatné detaily naší koncepce. Jako ukázkou možného srovnání uvedu: *jednorožec* je jistě brentanovský intencionální objekt. Pro filozofickou logiku (alespoň pro některé logiky) je to *vlastnost*, která může být modelována jako funkce, která možným světům a časovým okamžikům přiřazuje určitou třídu „individuí“, přičemž hodnota této funkce v aktuálním světě je prázdná třída. Pojem JEDNOROŽEC je pak identifikační procedura (přesně popsitelná aparátem logiky), která identifikuje tuto vlastnost. V čem je význam této logické explikace oproti brentanovskému intencionálnímu objektu? Zřejmě ve větší určitosti. Logická analýza umožňuje řešit sémantické problémy, které bez této analýzy mohou budit zdání, že vedou k paradoxům, a tedy k iracionalitě.

Z této reakce na Hejdánkovu otázku je patrné, že odpovědi filozofické logiky na podobné dotazy jsou velice konkrétní a nepohybují se na vágní

půdě verbálních dohadů (přičemž vedou k určitým výsledkům i - zpětně - na verbální úrovni).

b) Nerozumím, proč postulováním objektivnosti pojmu „zcela ztrácíme možnost mluvit smysluplně o obecnosti“, jak se domnívá Hejdánek. Naopak toto objektivistické hledisko vede k daleko „smysluplnějším“ analýzám, než jaké může nabídnout psychologické (mentalistické) pojetí. (Tady se nemusí číst Materna, stačí Bolzano.) Také nevím, jak vzniklo Hejdánkovo tvrzení, že např. pojem trojúhelníka je obecnější než pojem čtverce. To prostě není pravda, a to ani z hlediska jakékoli tradiční nauky o pojmu.

c) „Očištění“ pojmu od všech souvislostí s mentálními akty je prostý proces abstrakce, který je běžný ve vědě. Nevím, proč se tvůrci abstrakcí čas od času ocitají v pozici idiotů, kteří nevědí, že provedli právě abstrakci, a věří proto, že neexistuje „cesta zpět“ od abstrakce. Příklad s kladivem velice kulhá. Mohu přece skutečně odhlédnout od myšlenkových aktů při definici abstrakce zvané *pojmem*, ale to neznamená, že jsem si tuto definici vyspekuloval nezávisle na tom, jak se pojmu *užívá*: explikace samozřejmě vychází z užití pojmu, tj. z reálných mentálních procesů, ale výsledkem je objektivní ideální entita, která je odlišná od svého použití. Čísla také nejsou mentální procesy spjaté s počítáním.

Tento *horror abstrahendi* vede Ladislava Hejdánka k tvrzení, že Bolzanova koncepce „trpí základní vadou, že věta nemyšlená není žádná věta“. Kdo si pozorně přečte Bolzanovu *argumentaci*, musí pochopit, že tato argumentace vyvrací tuto Hejdánkovu tezi. Abych zopakoval svou úvahu v článku, rád bych se zeptal, jaký smysl má zcela jasné tvrzení:

Věta, kterou pan X napsal, je stejná jako věta, kterou jsem před chvílí řekl.

Jestliže se vzdáme „vět o sobě“.

Proti bolzanovské argumentaci neobstojí Wittgensteinova „postřehová metoda“, která klade zdánlivě řečnické (sugestivní) otázky, místo aby je zodpovídala na základě zvážení možných protiargumentů.

Ještě k Hejdánkově poznámce pod čarou. Podle Hejdánka:

pojetí „pojmu“ zbaveného vztahu k aktu „pojímání“ ztrácí veškerý smysl.

Ideální objektivní entita *pojmem* není „zbavena vztahu“ **atd., je** prostě jako objektivní základ od tohoto aktu pojímání *odlišena*. Podobně čísla jako ideální objektivní entity jsou odlišná od aktů počítání, ale jejich vztah k počítání tím není zničen. Budeme-li naopak směřovat pojem s jeho používáním, ztratíme mnoho. Např. neodlišíme pojem od představy, nevysvětlíme, jak může být pojem spojován s výrazem jako jeho význam, nerozlišíme empirické pojmy od analytických, nevysvětlíme analytičnost logického usuzování (Husserlova kritika psychologismu bude nepochopitelná) atd. atd.

Pavel Materna

